



Liszt Ferenc életútja

(Hangosított diasorozat)

Országos Oktatástechnikai Központ

Veszprém

Magyar Diafilmgyártó Vállalat

Budapest, 1986

Az eszközt fejlesztette:
az Országos Oktatástechnikai Központ
8200 Veszprém, Szabad nép u. 15.

Az eszközt forgalomba hozza az
Országos Tanszergyártó és Értékesítő Vállalat
Budapest VIII., Szentkirályi u. 8. Pf. 2.
Telex: 22 6407 TANÉRT

A taneszköz iskolai beszerzését és használatát
a Művelődési Minisztérium 26357—5/1985. IX. számon
engedélyezte

Az ismertetőt összeállította: **Achátz Imre** és
Lukin László
Forrai Miklós irányításával

Szerkesztette: Balogh Ferenc

TARTALOMJEGYZÉK

LISZT FERENC életútja

hangosított diasorozat

1–30-ig

1. Liszt Ferenc ötvenéves művészi jubileuma
2. A doborjáni szülőház
3. Liszt Ferenc szülei
4. A 11 éves csodagyermek
5. Liszt Párizsban
6. Az ifjú Liszt
7. Berlioz
8. Paganini
9. Chopin
10. Lammenais abbé
11. Victor Hugo
12. Marie
13. Liszt Svájcban
14. Liszt és Marie Itáliában
15. Liszt Bécsben és Pesten
16. Liszt levele 1846-ból
17. Liszt koncertjei Magyarországon
18. A virtuóz pálya lezárul
19. A weimari karmester
20. Liszt és a magyar szabadságharc
21. Wagner
22. Az esztergomi mise
23. Búcsú Weimartól
24. A sorsterhes évtized
25. Liszt abbé
26. Magyar Királydal
27. A Villa d'Este szökőkútjai
28. A B-A-C-H preludium és fuga
29. A régi Zeneakadémia
30. Az idős Liszt

Bevezetés

A Liszt Ferenc életútja című hangosított diasorozatban a Liszt Ferenc Társaság igen tiszteletre méltó ügyszeretete ölt testet.

Forrai Miklós főtitkárral az élen ők határozták el, hogy a magyarság és a világ e zeneszerző-zongoraművész óriása halálának 100. évfordulójára ezzel a hangos képsorral is emléket állítsanak.

A Liszt Ferenc Társaság rendkívül kiterjedt kapcsolatrendszere, nagy és minden friss adattal gazdagított szakmai tájékozottsága a biztosítéka annak, hogy Liszt Ferencről — a lehető legtömörebben — az ismeretek legjava kerüljön a tanuló ifjúság és az érdeklődő nagyközönség elé.

Bizunk sikerében! A hang és a kép egysége önmagáért szóljon!



Néhány gyakorlati tudnivaló:

Az egyes képeket hangjel választja el egymástól; a Genfi harangok című zongoramű kezdő hat hangja hárfán szólal meg a képek között.

Ez elég idő arra, hogy képet váltsunk. A 13. képnél ez a mű hosszabban is szerepel zongorán, de ez nem a képváltás jele! A 30., vagyis utolsó kép alatt a Les Préludes hatalmas, zengő záróharmóniái után hangzanak el a hangosított diasorozatra vonatkozó adatok. Iskolai vagy egyéb előadásnál ekkor már célszerű a magnót kikapcsolni.

Kivánom az alkotók nevében, hogy ez ismerethordozó által is kerüljünk közelebb Liszt Ferenc géniuszához!

a Szerkesztő

1. Liszt Ferenc 50 éves művészi jubileuma

Kép: Liszt-fej (1886)
Munkácsy Mihály festményének
részlete

Zene: az Esz-dúr zongora-
verseny kezdete

1873 tavaszán Liszt Ferenc tiszteletére jubileumi ünnepséget rendeztek hazánk fővárosában. Éppen fél évszázaddal előbb egy zsinóros, magyarmentés fiúcska lépett Pesten dobogóra, és zongorajátékával ámulatba ejtette hallgatóságát. A közönség érdeklődéssel olvasta a falragaszon, hogy a magyar fiú külföldre készül zenei tanulmányait folytatni és tökéletesíteni. Ahogy akkor ígérte: „Remélem, talán egykor... én is drága Hazám díszleinek egyikévé lehetek.”

Az ötven esztendő elmúlt, és nevét már a legnagyobb elismeréssel emlegették szerte Európában. Ígéretét beváltotta, ragyogó életpályára tekinthetett vissza. Most hazatérve, már a magyar Zeneakadémia megszervezésén fáradozott.

Hangszerének, a zongorának vitathatatlanul legnagyobb művésze. Mint kar-mesternek is ott a helye minden idők legjobbjai között. Örök hírnevét azonban virtuóz játéka és zeneszerzői munkássága biztosítja. Liszt művei a széles világot meghódították. A zeneértők és a művészet kedvelői felismerték újításainak jelentőségét, melyet a jövő is bizonyított.

Liszt Ferenc 75 évet, magas kort élt meg. Romantikus életútja átívelte a századot: a művészeti romantika, a szociális forradalmak korát.

Annak ellenére, hogy iskolai tanulmányokat alig végzett, páratlan szorgalmával kivételes, nagy műveltségű, haladó szellemű emberré vált.

Számos tanítványa volt, akit megerősített művészi hivatásában. Egész életében önzetlenül tanított, lelkének gazdagságát megosztotta érte rajongó növendékeivel.

2.

A doborjáni szülőház

Kép: Szülőháza
Steinacker Károly (1800—1873)
akvarellje nyomán

Zene: A bölcsőtől a sírig
(részlet)

A XIX. századi (történelmi) Magyarország nyugati határszélén, Sopron környékén volt egy falucska a Raiding patak mentén: Doborján. A jobbágyok viskói közül egyetlen köház emelkedett ki, ezt az Illésy család emelte a XVI. században. A török háborúk folyamán ez a nemesi porta is elárvult, a lakosság kicserélődött. Túlnyomórészt németek és horvátok telepedtek ide, mint a környék földesurainak, az Esterházyaknak a cselédei.

Ebben a házban született 1811. október 22-én Liszt Ferenc, akinek az édesapja a hercegi uradalom gazdasági ügyintézőjeként 1807 óta élt a szolgálati lakásban. Feleségével, az osztrák származású Anna Lagerrel boldogan fedték fel a kislíú rendkívüli zenei fogékonyságát. Állandóan édesapja mellett volt, ha az hivatalos munkája után odaült csembalójához. A gyermek hamarabb tanulta meg a kotta írását-olvasását, mint a betűvetést.

A zongorajáték elemeit is édesapjától sajátította el, aki belátta, hogy komoly előrehaladást csak szakszerű és rendszeres tanulás mellett lehet elérni. Magyarországon abban az időben még nem volt intézményes zeneoktatás, ezért folyamodott Liszt Ádáma hercegi udvarhoz azzal a kéréssel, hogy helyezték át Doborjánból Bécsbe. Áthelyezési kérelmét nem teljesítették, de egy évi fizetés nélküli szabadságot kapott, hogy Bécsbe költözhessenek.

Gyermekkorának emlékei ismételten visszahívták szülőfalujába. Részt vett azon az ünnepségen is, amelyet Doborjánban hetvenedik születésnapjára rendeztek. A szülői ház falára helyezett táblán ma is olvasható: „Itt született Liszt Ferenc 1811. évi október hó 22-én. Hódolata jeléül a Soproni Irodalmi és Művészeti Kör.”

1911-ben, a művész születésének századik évfordulóján e házban Liszt-múzeumot rendeztek be.

Az első világháború után, 1921-ben Doborján is Ausztriához került; hivatalos neve Raiding (Burgenland). Megtalálható Kismartontól (Eisenstadt) délre, Soprontól mintegy 30 km-re délnyugatra.

3.

Liszt Ferenc szülei

Képek: Szülei (2 db kép)

- a) Liszt Ádám. Festmény — részlet
 b) Liszt Ádámné, Lager Anna
 Demazey pasztellejé

Zene: Haydn: Paukenmesse
 (Üstdobmise) — Glória
 (részlet)

Liszt Ferenc édesapja, Liszt Ádám 1776-ban született a Pozsonyhoz közel eső Nemesvölgyön (ma Edelstal, Ausztria). Apja sokgyermekes tanító, aki sűrűn változtatja munkahelyét. Ádámot, legidősebb fiát Pozsonyban taníttatja, ahol elvégzi a latin nyelvű gimnáziumot. Mint német anyanyelvű fiú ebben az iskolában egy évig magyarul is tanul. Szeretett volna egyetemre kerülni, de belátja, hogy az otthoni szűkös megélhetési viszonyok miatt nem számíthat támogatásra. Ezért felvételét kéri a ferences rendbe. Két évig volt szerzetesnövendék, akkor elbocsátásáért folyamodott, mert kenyérkereső állás után kellett néznie. Irodai gyakornoki állást kap az Esterházy-uradalom gazdasági központjában, Fraknó várában (ma Forchtenstein). Innen kerül szükség szerint a környéken más és más gazdasági hivatalokba őrnöki minőségben. Legjobban érzi magát a hercegség székhelyén, Kismartonban, ahol több mint két évig működik. 1805 őszén kerül ide, ahol a hercegi kastélyban még elevenen éltek a 15 éve nyugalomba vonult Haydn zeneművészi hagyományai. A karmester Hummel volt, aki engedélyezi a zenéért rajongó irodistának, hogy alkalmakként részt vegyen a zenekar és énekkar munkájában, ahol gondnokként, illetve basszistaként működik.

Liszt Ádám egyetlen ránk maradt hiteles képmásán csembaló előtt ül. (Ez a részleten nem látható.) Fiának zenei kiképzéséért minden áldozatot meghozott. Azt még megadja neki a sors, hogy fiában, mint Európa-szerte dédelgetett csodagyermekben, gyönyörködhesen, de azt már nem érheti meg, hogy a világ legünnepeltebb zongoravirtuózaként is láthassa őt.

Liszt Ádám ugyanis 1827-ben Franciaországban, egy tengerparti üdülés alkalmával, pár napos betegség után hirtelen meghal.

A halálhírrre felesége, Anna Lager, aki Grazban a rokonainál tartózkodott, Párizsba siet. Fiának, aki zongoraórák adásából és alkalmi koncertjeiből fenn tudja tartani kis háztartásukat, meleg otthont biztosít.

Később ő neveli kicsiny unokáit is. Gondtalan, szép öregsége van. Liszt Ferenc sok ezer, nyomtatásban megjelent levele közül azok a legszebbek, amelyeket édesanyjához írt.

4.

A 11 éves csodagyermek

Kép: A csodagyermek
Ferdinand Lüttgendorf
kőrajza

Zene: Czerny: A kézügyesség iskolája,
Desz-dúr etűd (részlet)

A kis Liszt bámulatos sikerrel és biztonságérzettel koncertezik a soproni kaszinó épületében (1820. okt.), majd a pozsonyi Esterházy-palotában (1820. nov.). Pozsonyban öt magyar főúr — Amadé, Apponyi, Esterházy, Szapáry és Viczay — felajánlja a Liszt-családnak, hogy a kisfiú zenei továbbképzésére évi hatszáz forintot biztosít. Ez már némi megélhetési alapot jelentett Liszt Ádámnak, és a családjával Bécsbe költözhet (1822. május 8.).

Nem adja fel azonban a reményt, hogy Esterházy herceg is pártolni fogja tervét és Bécsbe helyezi. A herceg egy ízben az őszi, kismartoni vadászatok alkalmával meghallgatja a kis Ferenc játékát, és megajándékozza egy magyar díszruhával. A hercegségtől várt támogatás azonban elmarad, és a Liszt-család az első bécsi évben igen szerény körülmények között él, mégis 1100 lapos kottatárra tesz szert.

Az édesapa legfőbb gondja, hogy megfelelő zene tanárt találjon fia számára. Ez szerencsésen megoldódik Karl Czerny személyében, aki Beethoven-nél tanult, és aki igen lelkiismeretes, kiváló művésztanár. Czerny úgy megszereti a kis Liszt tehetséges, szorgalmas és kedves egyéniségét, hogy kivételesen nem fogad el tiszteletdíjat a tanítási órákért. A Czerny-etűdök megbízható alapot adtak a virtuóz zongorajátékhöz.

Zongoraórákon kívül eljár zeneelméleti órákra is az agg Antonio Salierihhez, aki már Beethovent és Schubertet is tanította.

Bécsben sok élményt adó hangversenyen vesz részt. Bihari, a híres cigányprímás is ez időben tartózkodik a császárvárosban, így Lisztnek módja van a magyar verbunkos muzsika megismerésére.

Első nyilvános bécsi koncertjén Hummela-moll zongoraversenyével mutatkozik be 1822. dec. 1-én.

Pesten 1823. május elsején lép fel az Űri utcai (ma Váci u. 9.) Hét Választófejedelem fogadó nagytermében, ahol játékát megérdemelt, lelkes ünnepléssel fogadják.

Antonio Diabelli, jónevű bécsi zeneműkiadó cég vezetője, egy keringőjét juttatja el ismert muzsikusokhoz azzal, hogy a témára irjanak változatokat. Így kerül kinyomtatásra a tizenegyedik évébe lépő kis Liszt „Diabelli variáció”-ja, első műve.

5.

Liszt Párizsban

Kép: Liszt 1829-ben
Jean Vignaud festménye

Zene: Mazeppa etűd (részlet)

Liszt Adám, annak ellenére, hogy Czerny helyteleníti tervét, úgy dönt, hogy fiának magasabb fokú kiképzését a párizsi zeneművészeti főiskolára, a Conservatoire-ra (ejtsd: konzervatóár) bizza. Ezért 1823 őszén Bécsből Párizsba indulnak. Az apa leveleiből ismerjük örvendező, boldog beszámolóit a csodagyermek müncheni, augsburgi és stuttgarti hangversenyeinek sikeréről.

Párizsba december elején érkeznek. A kisleány — bármennyire tehetséges — felvételt nem nyerhet a konzervatóriumba, mert a szervezeti szabályzat szerint csak francia származásúak vehetők fel. Ezért a kis Ferenc csak magánúton tanul zeneszerzést Pár-tól, az operaház karnagyától, zeneelméletet pedig Reieha-tól, a konzervatórium tanárától.

Híre fut a párizsi szalonokban, hogy valóságos kis Mozart jelent meg a városban. Népszerűsége nőttön-nő, tiszteletdíjai már biztosítják a család megélhetését.

Pár buzditására vállalkozik egy rövid, egyfelvonásos meseopera megzenésítésére is. Ezt még a 14. születésnapja előtt bemutatják a párizsi operaházban, de hamar feledésbe merül („Don Sanche, avagy a szerelem kastélya”).

A híres párizsi zongoragyáros, Érard (e.: érár) is pártfogásába veszi, és angliai bemutatkozó körútra viszi. Anglia után Svájcba látogatnak, majd több francia városban is fellépnek. Két esztendeig tart ez a hangversenykörút. A kisleányt alaposan megviseli a megerőltető utazás és fellépés, az otthontalanság.

1827-ben Boulogne sur Mer-ben (e.: bolony szür meer), a francia tengerparton pihenik ki fáradalmaikat. Itt azonban a kimerült Liszt Adám rövid, néhány napos betegség után hirtelen meghal.

Kép: Párizsban
La Morinière (1832)

Zene: Rigoletto parafrázis
(részlet)

A magára hagyott fiúról az É r a r d-család gondoskodik, amíg édesanyja Grazból Párizsba nem érkezik.

A serdülő ifjú lelki válságba kerül. Úgy véli, hogy nyugodtabb és boldogabb élete lenne, ha a papi pályára lépne. Eddig édesapja határozott ellenkezése tartotta vissza ettől, most édesanyja sem ért egyet szándékával.

Csendes visszavonultságban, magánórák adásával tartja fenn magát, közben szenvedélyesen olvas, hogy műveltsége hiányosságait pótolja.

Növendékei közül legszívesebben S a i n t C r i c q (e.: szeen krikk) miniszter leányához jár. A leány finomlelkű, nagy műveltségű édesanyja gyakran kapcsolódik bele a fiatalok beszélgetésébe, amikor zenei vagy irodalmi kérdéseket vitatnak meg. A leányhoz fűződő rajongó, ideális vonzalmát azonban a miniszter feleségének hirtelen halála megszakítja. Liszt el sem búcsúzhat szerelmétől, az apa nyersen tudtára adja, hogy szolgálataira többé nem tart igényt. A fiatalember mélyen megalázva távozik a gógös arisztokrata házából.

A méltatlan bánásmód szerfölött felháborítja, tehetetlen, kétségbeesett lelkiállapota közel két esztendeig tart. A kiábrándult, életunt fiatalember felhagy a zeneszerzéssel is, otthonából ki sem mozdul, töpreng élete céltalanságán.

Kép: Berlioz
Richard Lauchert
olajfestménye (1855)

Zene: Fantasztikus szimfónia
(részlet)

A felserdült, ifjú Lisztet keserű csalódások és megaláztatások érik. Már nem a vallásban keres vigaszt, hanem a polgári társadalom megújítóitól, az utópista tanításokat hirdető Sainth-Simon (e.: szeen-szimon) követőitől reméli a változást, az emberségesebb idők eljövetelét.

Párizsban 1830 nyarán kitör a forradalom. Barikádokat emelnek, ropognak a fegyverek, az izzó napok hevülete valósággal kicseréli a keserű visszavonultságban élő ifjút: Forradalmi szimfóniájának vázlatát veti papírra.

Visszatér a társadalmi életbe, és hasonló gondolkodású barátokra talál. Ezek között első hely illeti meg Hector Berlioz-t (e.: ektor) (1803—1869), akivel jól megértik egymást az új zene célkitűzéseiben. Olyan muzsika az ideáljuk, amely szorosan kapcsolódik a többi művészeti ághoz, főleg az irodalomhoz és a képzőművészet alkotásaihoz, s amely egyben kifejezi azokat az érzéseket, amelyek a komponáló zeneművészt ezek kapcsán megihlették. Ezt nevezték el programzenének.

A programzene első nevezetes alkotása Berlioz Fantasztikus szimfóniája. A történet rémregényhez hasonlít, de a zenei kifejezés eszközei igen hatásosan jelenítik meg a művész érzéseit, hangulatait.

Liszt megkísérel a ragyogóan hangszerelt művet csupán a zongora billentyűin megszólaltatni. Ezzel tulajdonképpen a zongora átvette a nagyzenekar szerepét, és a zenekari vezérkönyvből zongorapartitúra lett.

Ezeknek a zongorán felhangzó zenekari műveknek olyan sikere volt, hogy Liszt egész életében foglalkozott zongorapartitúrák készítésével. Így népszerűsítette nagy mesterek remekműveit.

Berliozzal való barátságát Liszt azokban az években is ápolja, amikor már búcsút vesz a francia földtől. Az idős Berlioz azonban elfordul régi barátjától, mert az Wagner zenedrámái törekvéseit támogatja.

Kép: Paganini
Georg Friedrich Kersting
(1785—1847)

Zene: Liszt: La campanella
(részlet)

Az alkotás forradalmi lázában égő, alig 20 éves Liszt Ferencet újabb rendkívüli előadóművészi élmény keríti hatalmába 1831 tavaszán. Ekkor lép fel a párizsi Opera színpadán a hírheft, zseniális hegedűművész, Niccoló Paganini. A hórihorgas, démoni megjelenésű művészről különböző legendák keringtek. Virtuozitását, amellyel hegedűjéből elképesztő hanghatásokat csalt ki, azzal magyarázták, hogy játékát földöntúli hatalmak sugallják. Zárkózottsága, váratlan felbukkanása a hangversenyteremben, majd koncertje utáni hirtelen eltűnése miatt megvádolják: az ördöggel cimborál.

Paganini nem volt a „sátán hegedűse”. Rendkívüli adottságai valóban korának legtöbbet emlegetett hegedűvirtuózává avatták. Magánélete kifürkészhetetlen, lényét babonás légkör veszi körül, amelyet nem is óhajtott eloszlatni. Káprázatos játékaival tetemes vagyont szerzett.

Az ideális gondolkodású Liszt számára azonban a művészet nem áru, feladata az emberiség lelki gazdagítása.

A csaknem három évtizeddel idősebb Paganini játéka nagy ösztönző hatásal van Lisztre. Nem nyugszik addig, amíg zongoráján ugyanazt a felülmúlhatatlan technikát meg nem valósítja. Paganini második hegedűversenyének hatására komponálja a nagy népszerűségnek örvendő „Harangocská” — eredeti nyelven „La Campanella” — című darabot.

9.

Chopin

Kép: Chopin
Mioszowski (1829)

Zene: Chopin: A lányka óhaja
(dal)

Jelentős hatást gyakorol Liszt művészi világképének kialakítására Frédéric Chopin (e.: frédéric sopen), a vele egykorú lengyel zongorapoéta is. Chopin Bécsből 1831 őszén érkezik Párizsba, ahol a lengyel emigránsok népes csoportja dédelgető szeretettel fogadja. Liszt tet mélyen érinti Chopin zenéjének gyöngéd gráciája és a lengyel népi dallamokból táplálkozó temperamentumos tánci, polonézai, mazurkái.

Hamarosan baráti kapcsolatba is kerülnek, noha életérzésük, alaptermészetük lényegesen különböző. Chopin visszahúzódo természetével idegenkedett a tömegektől, számára nem volt vonzó a hangversenytermek világa. Liszt viszont éppen a nagy nyilvánosság előtt érezte magát elemében.

Chopin művészete a kis, baráti összejöveteleken, honfitársai körében, legtöbbször az intim megvilágítású szalonokban virágzik ki. Sok szóbeszédre ad alkalmat az a romantikus szerelem is, amely Chopint a legismertebb francia írónőhöz, a nők jogaiért és a szociális haladás eszméiért küzdő George Sandhoz (e.: zsorzs szaan) fűzte.

Zenéjének sajátos, egyéni hangvétele nagy vonzerőt gyakorol a párizsi művészkörökre, rajongó tanítványok veszik körül.

Chopin azonban törékeny szervezetű, beteg ember, 1849-ben gégetuberkulózis végez a zongora halhatatlan poétájával Párizsban. Itt is temették el. Szívét, utolsó kívánságának megfelelően hazájában, Varsóban helyezték örök nyugalomra.

Liszt Ferenc Chopin körében ismerkedik meg azzal az érzéssel, mit jelent a művész számára, ha művei hazai gyökerekből táplálkoznak és alkotásait honfitársai szerető figyelme kíséri.

Az első méltatás, amely Chopenről halála után megjelent, Liszt Ferenc emlékezése, a szeretet és a megbecsülés költői remeke.

Kép: Lamennais abbé
Lecomte metszete
Ary Scheffer képe nyomán
(1848)

Zene: Liszt: A kovács
(férfikar — részlet)

Senkinek sem volt olyan nagy hatása Liszt jellemének fejlődésére, életfelfogásának kialakulására, mint egy idős papnak, Félicité Lamennais (e.: lam-né) abbénak, aki író, költő, tudós és lapszerkesztő, s aki úgy öltözött, mint egy egyszerű bretagnei (e.: brótányi) paraszt. Katolikus pap létére, hitének megvalósítása mellett, összhangba akarja hozni a francia forradalom szociális haladást hozó gondolatait az egyház tanításával. A reakció féktelenül gyűlöli. Amikor élete főműve, az „Egy hívő vallomásai” megjelent, az egyház tilalom alá helyezi könyvét, őt magát kiközösíti. Ennek ellenére óriási olvasótábora van, szociális és humánus eszméinek terjedését adminisztratív intézkedésekkel nem lehet feltartóztatni.

Lamennais érdeme, hogy Liszt haladó szellemű, a társadalmi kérdésekben igazságra törekvő, a vallás terén liberális, egész életfelfogásában nagyvonalú, humánus emberré vált.

A fiatal Liszt életének legboldogabb napjait jelenti az az idő, amikor 1834 nyarán Lamennais meghívására néhány hetet öreg barátjának bretagnei családi házában tölthet. Lamennais pedig így nyilatkozott kedves vendégéről: „Egyike a legszebb és legnemesebb lelkeknek, akivel ezen a földön találkoztam.”

Mint költő, Lamennais versciklust tervezett a munka hőseiről. Ezek közül „A kovács” című verset Liszt férfikarra komponálja meg.

Liszt ismeri és nagyra értékeli korának francia íróit és költőit. Ennek bizonyítéka a sok szép dal is, amelyet Béranger, A. Dumais, Hugo, Musset és mások költeményeire írt.

Irodalmi értékű levelezését, cikkeit, nagyobb lélegzetű zenei írásait, mint a francia szellem európai hírű neveltje és hordozója francia nyelven veti papírra.

Kép: Victor Hugo
Delpeche kórajza,
Maurin kórajza nyomán

Zene: Ha álomom mély
(dal részlet)

Ugyanakkor, amikor Liszt részt vesz a XIX. század harmincas éveinek elején a párizsi művészeti életben, új szellem indul hódító útjára: a francia romantika. Ez az irányzat is elveti az előző kor, a klasszikus művészet kötelező szabályait és helyette a képzelet szabadságát hirdeti. A romantika felfedezi a népköltészetet, a nemzeti témákat, bátran fedi fel az egyéni érzelmeket.

A régi szabályokat elvető művészet diadalra vivője Victor Hugo (e.: viktor úgó), akinek első színdarabja, az 1830-ban előadott *Hernani* (e.: ernáni) óriási felbolydulást idéz elő a francia irodalmi életben.

Liszt Ferenc éppen úgy, mint forradalmi szellemű társai, diadalra viszi a romantikát, a klasszikus felfogás megszokott, kötelező formáival szemben.

Hugo csodálatos képzelőereje és páratlan nyelvművészete számos örök értékű regényben, színműben és költeményben jut kifejezésre. Sokoldalúságának jellemzésére „Óceán-Ember”-nek nevezték el. Liszt jó néhány költeményét zenésíti meg, és ezzel még szélesebb körben teszi ismertté Hugo nevét.

Liszt új zenei műfajt teremt: a „szimfonikus költeményt”, ezzel a klasszikus többleteles szimfóniát és szonátát felváltja az egytétéles, a szabályok nyűgétől megszabadult zenekarra, illetve zongorára írt mű.

Hugo „Amit a hegyen hallani” című versében a költő kettős hangot hall: a Természet és az Emberiség hangját; ezt fejezi ki Liszt szimfonikus költeményében, melynek népszerű neve „Hegyi szimfónia”. Ismertebb a szenvedélyeket erősen felkorbácsoló szimfonikus költeménye, a szintén Hugo sugallta „Mazepa”, a lóra kötözött és a pusztaságba kivert ifjú kozák vezér története. (Ennek zenei részlete az 5. képnél hangzott el.)

Van azonban Lisztnek végtelenül gyengéd és érzelmes hangja is Hugo költeményeinek tolmácsolására. Ezek közé tartozik az a dal, melynek címe, illetve kezdő sora így hangzik: „Ha álomom mély, akkor várlak az éjben...”

Kép: Marie d'Agoult
Henri Lehmann
olajfestménye (1839)

Zene: Un sospiro
(részlet)

Liszt Ferenc 21 éves korában ismeri meg első, tartós, nagy szerelmét, a párizsi társasági élet ünnepeit egyéniségét, Marie d'Agoult (e.: mári dágú) grófnét.

Marie egy francia emigráns arisztokrata és egy gazdag német bankár család leánya. Kitűnő nevelésben részesül, több nyelvet beszél, jól zongorázik. A művelt, szép, szőke asszony szalonja a párizsi irodalmi és zenei élet egyik központja. Férje, d'Agoult gróf húsz évvel idősebb nála, aki nem szereti a társasági életet; mint nyugalmazott katonatiszt, elvonultan él könyvtárában. Két kislányukat nevelőnők gondozzák.

Marie kezdetben fölényesen és mosolyogva, majd egyre növekvő szimpátiával fogadja a nála hat évvel fiatalabb Liszt közeledését. Két esztendőn át egyre szaporodnak a levélváltások, találkozások, míg végül mindketten rádöbbennek arra, hogy nem tudnak egymás nélkül élni.

Ekkor Marie elhatározza, hogy elhagyja párizsi otthonát, feladja előnyös társadalmi helyzetét és Liszt élettársa lesz. Szenvedélyes kapcsolatuk tíz évig sem tartott.

A sokoldalú Marie mellett az ifjú művész pótolhatta mindazt, ami műveltségéből hiányzott. Együtt vesznek részt a párizsi irodalmi és zenei életben. Marie írónak tartja magát. Úgyesen stilizálja Liszt gondolatait, írásait a zenei életről, a zenészek társadalmi helyzetéről, a zenepedagógiáról.

Elhűdegülésük után Daniel Stern írói álnéven, a „Nélida” című kulcsregényben próbálja Liszt jóhírét csorbítani.

Liszt nevét viselő három gyermeküktől is elfordul, nevelésüket Liszt édesanyja vállalja.

Kép: Liszt Genfben (1836)
Jean Gabriel Scheffer
festménye

Zene: Genfi harangok
(részlet)

Liszt 1835 májusában Svájcba indul. Bázelen már várja Marie, aki szakított családjával. Házasságra nem gondolnak: szabadon akarnak élni és utazgatni Svájcban, Itáliában, a világban.

Marie ekkor már tudja, hogy gyermeket vár, ezért egyelőre letelepednek Genfben. Blandine nevű kislányuk karácsony előtt meg is érkezik.

Genfben — Liszték odaköltözésének évében — konzervatórium létesült. Az intézmény szívesen fogadja zongora tanszékére a jóhírű, 24 éves művészt.

A genfi polgárcsaládok tartózkodóak, Liszték nem számíthatnak meghívásokra. Mégis számos kiváló tudós, író és művész keresi fel őket, vannak tehát igazi jóbarátaik is.

Az ifjú pár bejárja Svájc természeti szépségeiben gazdag vidékeit. Úti élményeit Liszt varázslatos hangulatú zongoraművekben rögzíti. Ezek közül 12 darab már 1836-ban megjelenik "Album d'un voyageur" (e.: „album dőn voájáször” — „Egy utazó albuma”) címmel.

Két évtized múltán a sorozat 9 darabját új átköltésben jelenteti meg a „Vándorévek” (Années de pèlerinage — e.: anné dö pelerinázs), szó szerint „Zarándokévek” ciklus első, svájci köteteként.

Az „Egy utazó albuma” egyik darabját, a „Genfi harangok”-at Blandine-nak dedikálja.

14.

Liszt és Marie Itáliában

Kép: Liszt Itáliában (1839)
Részlet Henri Lehmann
festményéből

Zene: Petrarca szonett
(részlet)

Svájcból Olaszországba vezet útjuk, de az olasz föld akkor még nem volt egységes ország. Északon Velence és Milánó az osztrák császársághoz tartozik, Közép-Olaszországban az egyházi állam feje, a pápa uralkodik, délen pedig a nápolyi király. Két évig utazgatnak a műkincsekben gazdag Itáliában, hosszabb időt töltve Milánóban és Rómában.

Milánóban Liszt néhány koncertet is ad, igyekszik mozgásba hozni a zenei életet, amely a pezsgő párizsihoz képest meglehetősen elmaradott. A közönség nem is veszi jó néven Liszt szigorú kritikai állásfoglalását.

1837-ben boldog elvonultságban élnek a Comói-tó partján. Itt születik második kislányuk, Cosima. Sok szép órát töltenek a csöndes, vidéki magányban, együtt olvasgatják Dantét, Petrarcat, Tassót.

Liszt a zene nyelvén megörökíti azokat a képzőművészeti alkotásokat is, amelyek látványa komponálásra készíti. Raffaello „Eljegyzés” (Sposalizio — e.: szposalíció) című képének, Michelangelo „Gondolkodó” (Il pensieroso — e.: penszierozo) című szobrának reá tett hatása nála a zongorán csendül fel.

Az ifjú pár nagyobb tengeri utat is tervez. A török szultán meglátogatása azonban elmarad, mert 1839 nyarán megszületik harmadik gyermekük, Dániel.

Kép: Liszt Bécsben (1839)
 Josef Kriehuber (1800—1876)
 rajza

Zene: II. rapszódia
 (részlet)

1838 tavaszán a jeges árvíz elpusztítja Pestet. Liszt ekkor éppen Velencében tartózkodik, és az újságból értesül a katasztrófáról. Felébred benne az elhagyott, távoli haza iránti vágyódás, hajtja a részvét és a segíteni akarás. Marie Velencében marad, Liszt pedig Bécsbe utazik. Itteni hangversenyei jövedelméből óriási összeget — 25 ezer forintot — juttat el a pesti árvízkárosultak megsegítésére.

Visszatérve Itáliába, Marie szemrehányással fogadja. Nem tudnak megegyezni közös jövőjükéről. Lisztnek komoly gondjai vannak: Párizsban élő édesanyjáról, három gyermekéről, sőt az úri kényelemhez szokott Marie igényeinek kielégítéséről is gondoskodnia kell.

Úgy érzi, valahol le kell telepednie, ahol koncertező zongoraművészként és karmesterként biztos jövedelemre számíthat, — vagy pedig vállalnia kell az állandóan úton lévő virtuóz művész sorsát.

Mivel karmesteri állásra nincs kilátása, az anyagi biztonságot jelentő koncertutakra kényszerül. Marie azonban ezt az életmódot nem vállalja.

1839 őszén útjaik különválnak. Bár két ízben gyermekeikkel együtt nyaralnak egy rajnai kis szigeten (Nonnenwerth), az egykori lángoló szerelem már elhamvadt.

Liszt világhíró koncertező művész lesz, Marie pedig Daniel Stern néven író nő Párizsban. Gyermekeiket Liszt édesanyja veszi pártfogásába, nála nevelkednek mindaddig, amíg apjuk megfelelő nevelőintézetet nem keres számukra.

1839 karácsonyán Liszt — 16 évi távollét után — Magyarországra látogat. A kisfiúból azóta világhíró művész lett. Akkor tér vissza hazájába, amikor a magyar történelem az egyik legszebb korszakát, a reformkort éli. Évszázadok elnyomása után, a fejlődésben előttünk járó országok mintájára, a magyarság is szabadságjogokat kíván. Liszt nagyszerű fogadtatásban részesül, úgy tekintik, mint a magyar nép hőst. Egyik koncertjén értékes díszkarddal ajándékozzák meg. A francia kultúrán nevelkedett ember mélységesen meghatódik, amikor énekszóval köszöntik, és minden versszak ezzel végződik: „Liszt Ferenc! Hazád büszke rád!”

Kép: Liszt levele
(fakszimile)

Zene: XIV. magyar rapszódia
(részlet)

A XIX. század elején a Habsburg-ház elnémetesítő politikája következtében hazánk lakói közül sokan nem beszéltek magyarul.

Estereházy herceg egymillió holdat meghaladó birtokain a német a hivatalos nyelv. A kis Liszt családja is németül beszél otthon. Amikor Párizsba kerül, elfranciásodik, és egész életén keresztül franciául gondolkodik, ír és beszél. Még német anyanyelvű édesanyjával is többnyire francia nyelven levelezik. A nyelvhasználatától függetlenül Liszt Ádám is, fia is magyarnak vallja magát.

Liszt csak idősebb korában, rendszeres, hosszabb itthoni tartózkodásai révén kerül közelebb a magyar nyelvhez. A beszédkészségig — a nálunk hozzá mindig franciául és németül szólók hibájából — igényes közlendői miatt sem juthatott el.

Műveiben és írásaiban egész életében tanújelét adja magyarságának. Ilyen dokumentum az a levele is, amelyet a magyar reformkor neves egyéniségéhez, Eötvös József báróhoz intézett. Jótékonyága közismert. Így például 1840-ben és 46-ban a Pest-Budai Hangászegylet, illetve a leendő Országos Zeneakadémia javára adakozik. Hangversenyének rendkívül magas tiszteletdíját (egy zenetanár 4—6 évi fizetését) ajánlja fel e célra.

Liszt legismertebb magyar című vagy magyar vonatkozású művei:

Hungária — kantáta
Hungária — szimfonikus költemény
Magyar rapszódia (19 mű)
Magyar fantázia
Magyar koronázási mise
Esztergomi mise
Szent Erzsébet legendája
Magyar Királydal

Rákóczi-induló
Funérailles („1849. okt.”)
Mosonyi gyászmenete
Szózat és Himnusz (parafrázis)
Magyar történelmi arcképek (7 kép)
Halál csárdás
Dacos csárdás

17. Liszt koncertjei Magyarországon

Kép: Liszt Pesten (1846)
Barabás Miklós (1810—1898)
festménye

Zene: Rákóczi-induló
(részlet)

Liszt Ferenc zongorakonzertjei egész Európában ismertté teszik nevét. Kétségtelenül ő Európa legsikeresebb előadóművésze. Amikor Königsbergben (ma Kalinyingrád) jár, az ottani egyetem díszdoktorává avatja.

Mivel a XIX. század derekán a vasúthálózat még igen gyér, kocsin és hajón utazza végig Európát. Jár Nagy-Britanniában, Belgiumban, Hollandiában, Dániában, Spanyolországban és Portugáliában. Számos kis német államban, Lengyel és orosz földön koncertezik, még a török szultánnak is játszik.

Hazánk közönsége 1846-ban élvezhette legtöbbször koncertjeit. Bécsből hajóval érkezik Pestre, sok ezernyi éljenző fogadja a Duna partján.

Széchényi István gróf régi ismerősként üdvözlöi, ée elvezeti a Lánchíd építkezéséhez, valamint az óbudai hajógyárba.

A Nemzeti Múzeum igazgatója arra kéri, engedjen annyi időt számára, hogy arcképét megfestethesse. Liszt azzal válaszol: „Ezzel nem hazám tartozik nekem, ki eddig csak csekély szolgálatot tehettem neki, hanem én vagyok ezzel adósa imádott hazámnak.”

Korának legjobb arcképfestője, Barabás Miklós készíti el a remek, magyarruhás portrét, gr. Karácsonyi Guidó költségre.

Októberben több napot tölt legkedveltebb barátjánál, August Antalnál Szekszárdon.

Pécsett Scitovszky püspök látja vendégül, aki ünnepi mise megkomponálására kéri fel. Egy évtized múlva tesz eleget ennek a felkérésnek, amikor Scitovszky már esztergomi hercegprímás.

Erdélyben is számos helyen koncertezik, majd folytatja útját keletre: a román fejedelemségek, a lengyel városok és Oroszország felé.

18.

A virtuóz pálya lezárul

Kép: Carolyne leányával (1844)
C. Fischer kórajza

Zene: h-moll szonáta
(részlet)

1847-ben sorsforduló következik be Liszt életében. A világ vándora belefárad az otthontalan, hajszolt életbe, megcsömörlik a zajos ünneplésektől. Elmélyült, nyugodt alkotómunkára vágyik. Elhatározza, hogy jelizavetgrádi (ma Kirovgrád) fellépése lesz az utolsó, és ezentúl kizárólag alkalmilag, csak jó-tékony célú koncertet ad.

Döntését helyesli és támogatja egy dúsgazdag ukrajnai nemesasszony, Carolyne von Sayn-Wittgenstein (e.: fon szájn-vitgenstájn). Liszt egy kievi hangverseny után ismerkedik meg vele, és ismételten meglátogatja nem messze fekvő voronyincei birtokán.

Carolyne egyetlen kislányával, a tizesztendős Máriával él együtt falusi udvarházában, míg léha katonatiszt férje, Wittgenstein herceg a cári udvarban szórakozik.

Carolyne hatalmas birtokain 30 ezer jobbágy dolgozik. Serdülő kora óta apja mellett részt vesz a gazdálkodás irányításában, majd annak halála után maga vezeti azt.

Apja lengyel nemesúr, aki leányából furcsa különcöt nevel, amilyen ő maga is volt. Éjszakánként mindketten szivarozva filozófiai kérdéseket vitatnak meg. A hatalmas könyvtár lehetővé teszi, hogy elmélyedjenek a teológia, a filozófia és az irodalom jelentős alkotásaiban.

Amikor Liszt először látogat el Voronyincébe 1847-ben, szóba kerül Dante Isteni színjátéka. Megállapítják, hogy olyan jól ismerik, annyira egyformán vélekednek róla, mintha lélekben ikertestvérek volnának.

Második látogatása alkalmával Carolyne igen értékes ajándékokkal halmozza el, egyben arról is biztosítja, hogy mindenben támogatja, ha a virtuóz koncertek beszüntetésével kizárólag az alkotásnak szenteli idejét.

Így lesz Liszt udvari karmester Weimarban. Carolyne beadja valóperét a pétervári metropolitánál, és szintén Weimarba költözik. Ott az uralkodó hercegasszony szívesen fogadja, és 1848 nyarán rendelkezésére bocsátja az Altenburg villát.

Kép: Liszt Weimarban (1850)
Carl Hoffmann kőrajza

Zene: Dante szimfónia
(részlet)

Liszt 1842-ben már szerepelt a hercegi udvarban, mint előadóművész. Akkor szerették volna megnyerni udvari karnagynak, de csak a „tiszteletbeli karnagy” címet fogadja el.

1848-ban, weimari letelepedésekor elvállalja az udvari karmesterséget, de azzal számolnia kell, hogy csekély létszámú és gyengén felszerelt színházi ének- és zenekar áll rendelkezésére, hiszen a várost akkor így emlegették: „Weimar egy kastély, kis faluval körülvéve.” Ez a „kis falu” úgy élt Európa köztudatában, mint a német művelődés vezető szellemeinek városa. Itt működött egykor a fiatal J. S. Bach, majd a következő században a klasszikus német irodalom vezető gárdája: Herder, Wieland, Goethe, Schiller. A Goethe halálát (1832) követő időkben az ifjú trónörökös, Karl Alexander abban a csodában reménykedik, hogy Weimar ismét a német kultúra középpontja lesz. Liszt Ferenc képes volt erre a csodatételre.

Amikor Liszt odaérkezik, Weimar mintegy tízezer lakosú nagy falu, nincs vasútállomása, kövezett utcája, közvilágítása, csatornázása...

Az Altenburgban nyugodt körülmények között komponál. Egy évtized alatt — 1848 és 1858 között — születnek meg életének legszebb, időtálló alkotásai közül a szimfonikus költemények, az egytétéles h-moll szonáta, mindkét zongoraversenye, a Faust- és a Dante-szimfónia.

Szimfonikus költeményei:

Ce qu'on entend sur la montagne (Amit a hegyen hallani) — Tasso — *Les Préludes* — Orpheus — *Mazeppa* — *Prometheus* — *Festklänge* (Ünnepi hangok) — *Héroïde funèbre* (Hósi gyászzené) — *Hamlet* — *Hungaria* — *Hunnenschlacht* (Húnok csatája) — *Die Ideale* (Az ideálok).

Weimari tartózkodása alatt összesen 43 különböző operát vezényel. Ezek közül 24, élő szerző műve. Ő mutatta be először Weimarban többek között Wagner: *Tannhäuser*, *Lohengrin*, Berlioz: *Benvenuto Cellini*, Schumann: *Genoveva*, Verdi: *Ernani*, Corneilius: *Bagdadi borbély* című operáját. A 24 bemutatott opera közül nyolcnak — többek között a *Lohengrin*-nek — ez az ősbemutatója.

20. Liszt és a magyar szabadságharc

Kép: Liszt Weimarban (1850)
Ernst Rietschel (1804—1861)
márványplakettje

Zene: Funéailles
(részlet)

1848 márciusában Bécs után Pest-Budán is kitör a forradalom. Egész Európa forradalmi lázban ég. A szabadságszerető Liszt így nyilatkozik: „Honfitársaim nagyszerű és rendkívüli dolgokat művelnek: szívem mélyéből örülök neki.” Bár a forradalom hírére az orosz cár lezárátja birodalma határait, Carolyné és kisleánya az utolsó napon szerencsésen átjut az orosz-lengyel határon, ahol Liszt már várja őket.

Weimari letelepedésük után aggódva figyeli, hogy a forradalmak Európában mindenütt elbuknak, egyedül a maroknyi magyar nép tart ki. Az osztrák császár szorult helyzetében már Miklós cárt is felkéri a fegyveres beavatkozásra. Meg is indulnak az orosz seregek, és a hatalmas túlerővel szemben a szabadságharc elbukik. Ezt követte Haynau osztrák katonai főparancsnok kieméletlen megtorlása, majd a szabadságától megfosztott, vértanúit sirató nép kegyetlen elnyomása.

Liszt, aki meghitt barátságban volt Batthyány Lajossal, az első magyar miniszterelnökkel, kétségbeesve olvassa a hírt kivégzéséről és a hazájában dülő gyilkos terrorról. Ahol csak tud, segít a menekülteken. Így gondoskodik Jósika Miklósról, a regényíróról, Teleki Lászlóról, Kossuth párizsi nagykövetéről. Még a Párizsban élő Liszt mama is segít Szemere Bertalannak, Kossuth emigráns belügyminiszterének. Liszt mélyen megszenvedte hazája tragédiáját és fájdalmának megrázó gyászzenében, a „Funéailles 1849 oct.” (e.: fűneráj) című zongoraműben ad kifejezést. A komor és méltóságteljes hangzatokban benne zokog egy nemzet, egy eltiport kis nép fájdalma.

Nem véletlen, hogy Liszt, aki a szabadságharc idején még Európa vándora, később oly szeretettel állít zenei emléket a kor óriásainak, Petőfi Sándornak, Teleki Lászlónak és másoknak.

Kép: Richard Wagner, 1850
Clementine Stockar-Escher
kőrajza

Zene: Wagner—Liszt:
Tannhäuser nyitány
(részlet)

A romantikus zeneirodalom legvitatottabb, de végül mégis a legnagyobb közönségsikert arató óriása, a zenedráma műfajának megteremtője a német Richard Wagner. Wagner Drezdában volt karmester, de az 1848—49-es forradalom idején olyan szerepet vállal, amiért elfogatóparancsot adnak ki ellene. Weimarba menekül Liszthez, aki rejtegeti, pénzzel és hamis útlevéllel átsegíti Svájcba. Wagner több mint egy évtizedig nem léphet hazája földjére.

Liszt, aki felismerte a Wagnerben lakozó géniust, újabb zenedrámák komponálására biztatja őt és rendszeresen támogatja pénzzel, művei előadásával. Weimarban ő vezényli a Lohengrin ősbemutatóját, és műsorára tűzi a Tannhäuser-t és A bolygó hollandit.

A wagneri zenedráma alapeszméje ugyanaz, mint a programzene célkitűzése: szorosabb kapcsolat teremtése a zene és a többi művészet között. Ezért nevezte Wagner összművészetnek (Gesamtkunstwerk — e.: gezamtkunstsverk) kompozícióit. A zene szorosan kapcsolódik a drámához, a színek és fények hatásához. Zenedrámáinak költői szövegét is maga alkotja.

Liszt programzenéjének ihletői a világirodalom nagy mesterei: Dante, Tasso, Shakespeare, Hugo, Goethe.

Wagner, mint ember, különös, rendkívüli egyéniség. Nagyratörő önzését csak azzal lehet magyarázni, hogy életművének érvényre juttatása érdekében nem válogatott az eszközökben.

Liszt mindig önzetlenül és áldozatkészen segíti Wagnert, lelkes támogatásával állandóan új alkotások létrehozására biztatja.

Wagner viszont nem viszonozza a számtalan jóindulatú gesztust, sőt Liszt zenéjét sem értékeli érdeme szerint, mert saját zenedrámái szemszögéből ítél.

Wagnert teljes diadalához az ifjú bajor király, II. Lajos segíti. Lisztnek, a zeneköltőnek ilyen önzetlen, életművét támogató, megértő barátja nem volt.

Kép: Az esztergomi bazilika
Ludvig Rohböck kőrajza

Zene: Esztergomi mise —
Credo (részlet)

1855 elején Liszt levelet kap magyarországi barátjától, Augusz Antaltól, melyben felhívja figyelmét, hogy az esztergomi bazilika épül, és felavatására a következő év augusztus 31-én kerül sor. Ez jó alkalom lenne, hogy beváltsa Scitovszky-nak tett ígérését.

Liszt boldogan és nagy lelkesedéssel komponálja meg az ünnepélyes misét, amelyet élete egyik főművének tart.

Megdöbbenéssel kell azonban tudomásul vennie, hogy műve kedvezőtlen fogadtatásban részesült. F e s t e t i c s L e ó, egykori vendéglátója a haladó irányzatú zenéről elitélő véleménnyel van, az intrika megindul. A primást igyekezik lebeszélni Liszt miséjének előadásáról. Hosszas huzavona után, amelyben Augusz baráti segítőkészsége dönt, mégis Liszt műve hangzik fel.

Az Esztergomi Mise Liszt munkásságának és egyben az egész romantikus egyházzenei irodalomnak kimagasló alkotása. Ez Liszt személyes meggyőződése is, amelyet — a mű párizsi hívős fogadtatása ellenére is — elemzésekkel és sikeres előadásokkal bizonyít. A legnagyobb alkotókhoz hasonlóan egyetlen központi zenei gondolatból sarjasztja ki a mű pompáját, a reneszánsz Palestina-stílus és saját egyéni romantikus zenei nyelvezetének mesteri összefoglalását.

Nyilvános főpróbáját Pesten, a Nemzeti Múzeum dísztermében (ma a koronaékszerek őrzőhelyén) tartják, majd az egész előadó együttes hajón Esztergomba utazik, hogy ott Liszt személyes vezényletével, Ferenc József császár jelenlétében adja elő a remekművet. Magyarország legnagyobb székesegyháza éppen ezzel az ünnepi eseménnyel vált építészeti és zenetörténeti fogalomká.

Kép: Liszt Weimarban (1856)
Richard Lauchert festménye

Zene: Les Préludes
(részlet)

1859-ben elhunyt *Maria Pavlovna*, a weimari uralkodó herceg édesanyja, *Liszt* legfőbb támogatója.

Ugyanebben az évben *Carolyné*, akit időközben a cár megfosztott állampolgárságától és vagyonától, férjhez adja leányát *Constantin Hohenlohe* herceghez, *Ferenc József* szárnysegédjéhez. Saját válópere évek óta reménytelenül elhúzódik, ezért elhatározza, hogy Rómába megy, és pápai kihallgatáson kéri ügyének rendezését.

Abban reménykedik, hogy vejének fivére, *Gustav Hohenlohe* — aki a pápa mellett jelentős tisztséget visel — majd segítségére lesz.

A *Hohenlohe* család azonban másik ágon rokoni kapcsolatban áll *Carolyné* elvált férjével, így az arisztokraták összetartása megakadályozza, hogy a családba egy „muzsikus” kerüljön. *Carolyné* két esztendeig kilincsel hiába a Vatikánban kétség és remény között: ha némi eredményt ér is el, rögtön újabb akadályok gördülnek válása és tervezett házassága elé.

Liszt Ferenc ekkor már egyedül lakik az Altenburgban, és szintén nehéz napokat él át. Minden nagyvonalú terve, amely Weimart valóban a zenei művelődés központjává tehetette volna, meghiúsul.

Karl Alexander uralkodó hercegnek azt javasolja, hogy létesítsen *Goethe-Alapítványt*. Ez időnként zenei, költői és képzőművészeti versenyek formájában Weimarba gyűjtötte volna a szellemi élet kiválóságait — *Goethe* örökségéhez híven —, de erre nem kerül sor.

Még megfeszítettebb erővel támogatja az udvarnál azt a gondolatot, hogy *Wagner* életművét új, jól felszerelt színházban mutassák be. A szerény anyagi körülmények között élő hercegi udvar azonban ennek terhet nem vállalja.

Liszt kedves tanítványának, *Corneliusnak* „A bagdadi borbély” című operája bemutatása alkalmával — *Dingelstedtnek*, a színház művészeti vezetőjének intrikája következtében — a közönség hangos tüntetéssel, füttykoncerttel fogadja *Lisztet*, a vezénylő karmestert. A darab befejeztével *Liszt* leteszi karmesteri pálcáját, és önértetes levélben adja tudtára a hercegnek teljes visszavonulását.

Kép: Liszt abbé Rómában (1866)
Lemoine metszete,
Erwin nyomán

Zene: Szt. Erzsébet legendája
— Gyermekkar

1859-től egy évtizeden át *Liszt* tet sok megpróbáltatás éri Weimarban. Az udvar nem védi meg a színházi intrikáktól. Reménye sincs arra, hogy *Wagner* zenedrámáit a jövőben itt méltó módon bemutathassa.

Carolyne Rómába utazik, ezzel a zeneköltő nyugodt alkotómunkáját biztosító házirend megszűnik az Altenburgban.

Szép reményekre jogosító nagy fia, a 20 esztendőös *Dániel* 1859 karácsonyán tüdővészben meghal, *Cosima* nevű nővérének berlini lakásán.

Idősebb leánya, *Bländine*, aki egy jelentős politikai karriert befutott párizsi ügyvéd felesége, 1862-ben gyermekágyi lázban hunyt el.

Saját házasságkötése, amelyre másfél évtizeden át várt, nem jöhetett létre. Ötven éves korára otthontalan, magányos ember lesz.

Forrón szeretett édesanyja, aki késő öregségére már csak mankóval jár, 1866 elején tüdőgyulladásban hal meg veje otthonában, Párizsban.

Liszt röviddel a haláleset után érkezik Párizsba. Legszebb liturgikus alkotását, az *Esztergomi Misét* mutatják be ünnepélyes külsőségek között, ezt azonban még jóbarátai is hűvösen fogadják.

Cosima leánya, aki 1857-ben *Liszt* kedves tanítványához, *Bülow*-hoz (e.: büllő) megy feleségül, tízéves házasság után — apja minden kérése ellenére — otthagyja férjét, és gyermekeivel *Wagner*hez költözik. *Liszt* és *Wagner* rék között évekre meg is szakad a kapcsolat.

Az otthontalan, mindenki által elhagyott idős mester egy ideig római kolostorok lakója, majd 1869-ben ismét Weimarba költözik, ahol nyugodtan komponálhat és taníthat.

Carolyne Rómában marad és megszállottan írja vallásos elmélkedéseit. Úgy képzelem, hogy az egyház megreformálására irányuló javaslatait méltányolni fogják. 24 vaskos kötetet kitevő teológiai elmélkedéseit saját nyomdájában nyomtatja ki. Művét az egyház azonban a tiltott könyvek listájára, „index”-re teszi, nem is kerül a közönség kezébe. *Liszt* élete végéig levelez vele, a hála érzése mindvégig hozzákapcsolja.

Kép: Liszt Münchenben (1869)
Fénykép (Hanfstaengl)

Zene: Sunt lacrymae
(részlet)

Liszt 1861 őszén táviratot kap Rómából Carolyne-tól, hogy kezében a pápai engedély, egybekelésüknek nincs többé akadálya. Liszt fájó szívvel távozik legtermékenyebb éveinek színhelyéről, Weimarból. Megírja végrendeletét, elbúcsúzik a hercegtől, aki udvari kamarássá nevezi ki.

Úgy érkezik Rómába, hogy másnap, október 22-én, ötvenedik születésnapján oltár elé vezetheti Carolyne-t. Az esküvő azonban meghiúsul, mert előző nap a késő esti órákban megjelenik a Vatikán küldötte, és kézbesíti azt a döntést, hogy a válás összes okmányát újból át kell vizsgálni.

Carolyne ekkor lelkileg összeroppan. 14 esztendőös meddő küzdelme után lemond a házasságról, és elhatározza, hogy az egyházi irodalomnak szenteli életét.

Liszt egyedül marad. Támasz és nyugodt alkotómunkára alkalmas otthon nélkül. Carolyne állhatatosan igyekszik arról meggyőzni, hogy igen nagy szolgálatot tenne az elsekélyesedett egyházi zene megreformálásával. Megcsillantja előtte azt a lehetőséget is, hogy a Vatikánban előnyös karnagyi pozíciót kaphat, ha belép az egyházi rendbe.

Liszt hosszas töprengés után 1865 áprilisában határozza el magát, hogy felveszi az egyházi rend négy alsó fokozatát. Reverendát ölt, és világi pap lesz, lelkészi felhatalmazás és kötelezettségek nélkül.

Amikor vatikáni házigazdája, Gustav Hoheulohe bíborosi rangot kap, Liszt vele egyidőben távozik a Vatikánból, és római kolostorok lakója lesz. Ekkor komponálja legszebb oratóriumait, a Szent Erzsébet legendáját és a Krisztust.

Rá kell döbbsennie arra, hogy egyházi zenéjét nem értékelik érdeme szerint. Reformterveit az egyházi körök nem támogatják, és arra sem számíthat, hogy karnagyi megbízást kapjon.

Több mint hétesztendőös római tartózkodása után elfogadja a weimari nagyherceg visszahívó szavát, és 1869 januárjától évente néhány hónapot ismét Weimarban tölt. Az udvari parkban szépen berendezett lakás áll rendelkezésére, a Hofgärtnerrei (ma Liszt múzeum). Karmesteri kötelezettségei ekkor már nincsenek, életét a komponálás és a művészképzés tölti ki.

Kép: Magyar Királydal
kézirat-fakszimile

Zene: Kuruc dal
(Hej, Rákóczi,
Bercsényi)

A magyar politikai életben jelentős változások történtek azután, hogy Ausztria háborúba keveredik Poroszországgal. Königrätznél 1866-ban a poroszok legyőzik az osztrák csapatokat. A Habsburg-ház belátja, hogy a régi módon már nem kormányozhat Magyarországon. Deák Ferenc javaslatára Ferenc József császár elfogadja a kiegyezés feltételeit, 1867-ben Budán magyar királlyá koronáztatja magát.

Simor János hercegprímás úgy kívánja, hogy ez alkalomra Liszt írja meg az ünnepi misét. Az előadás azonban ismét nem akadálytalan, mert Bécsben az udvari körök főzeneigazgatójuk szerzeményét kívánják előadatni, saját zenekarukkal és udvari karnagyukkal.

A Magyar Koronázási Mise — nevéhez méltóan — Liszt hazafias érzéseinek kifejezője. Hangvételében fel-felbukkannak a kuruc tárogató-motívumai (pl. a Reményi Ede hegedűszólójával előadott gyönyörű Benedictus tételben). Hosszas tárgyalások után mégis Liszt miséje szóval meg a koronázási ünnepélyen, de bécsi muzsikussal. Lisztet sem az ünnepségre, sem a koronázási ebédre nem hívták meg.

1884-ben megnyílik a Magyar Királyi Operaház. Lisztet hivatalosan felkérlik, írjon ünnepi nyitányt a király tiszteletére. A mű idejében elkészül, előadására azonban nem kerül sor. Az opera intendánsa botránytól tart, mivel Liszt ünnepi dala egy régi magyar dallamra, a „Hej, Rákóczi, Bercsényi” kezdetű kuruc ének melódiájára készült. Liszt hiába érvel a politikai óvatosság túlzásba vitele ellen, Királydala csak később csendülhetett fel az Operában.

Liszt Ferenc a kottalapra sajátkezűleg írja rá magyar nyelvű vallomását: „Mint magyar hazámnak hű fia.”

Kép: A Villa d'Este szökőkútjai
színes fénykép

Zene: A Villa d'Este szökőkútjai
(részlet)

A ferrarai Este-család Róma közelében, Tivoliban 1550-ben hatalmas villát építtet. A több évszázados épületet festői ciprusligetek és káprázatos szökőkutak övezik, mely fölött ekkor *Gustav Hohenzollern* bíboros rendelkezik: ő enged át abban *Lisztnek* egy szerény lakosztályt.

„Ki ne értené meg a Mester különleges szeretetét a „villák királynője” iránt — ahogyan azt Ariosto nevezte —, ahonnan írószobájából és teraszáról szeme gyönyörködhetett: a vidéken, a Szent Péter bazilika távoli kupoláján, a parkon, ennek fenséges ciprusain és ezernyi szökőkútjain?” (Idézet La Mara leveléből.)

Liszt életének utolsó tizenöt évében három város lakója: Budapesten tartózkodik újévtől húsvétig, innen útutazik Weimarba, ősszel és kora télen Róma a lakhelye. Ott azonban nem szívesen időzik sokáig. Néhányszor meglátogatja *Carolyné-t*, részt vesz egy-egy társasági összejövetelen, de igazán csak a Villa d'Este magányában érzi jól magát. Figyeli a ciprusok egyszer szelíden susogó szavát, másszor viharos zúgását. Hallgatja a szökőkutak csobogását, játékát, ezek ihletik zongoramuzsikáját.

„Aki a francia impresszionizmust gyökerében akarja megismerni, annak Liszt *Eclogá-jával* és Este-i szökőkútjaival kell kezdenie, hogy Debussy kertjeivel és Ravel *Tűzijátékai-val* folytathassa. A fények, a felhők, a vízi csodák mámora, a hétköznapról való elszakadás, a lendület pátosza egyforma erős ezekben a művekben.” (Szabolcsi Bence)

28. A B-A-C-H prelúdium és fuga

Kép: J. S. Bach arcképe (1720)
Ihle festménye

Zene: B-A-C-H
(részlet)

Egy évszázad telt el a barokk zene nagy mestere, Johan Sebastian Bach (1685—1750) halála óta, míg feledésbe merült művei az emberiség közkincsévé váltak.

Eisenachi szülőháza előtt álló bronzszobrának felállításához Liszt jelentős összeggel járul hozzá. Tiszteletét és ragaszkodását a nagy mester emléke iránt számos zeneszerző azzal fejezte ki, hogy nevének betűit, a „B-A-C-H”-t hangjegyként alkalmazva, variációkat alkotott a négy hangú témára. Köztük Lisztnek is van ilyen című orgonaműve.

Párizsi zenei tanulmányai idején édesapja megkívánja Ferenctől, hogy naponta vegyen elő néhány prelúdiumot és fugát Bach Wohltemperiertes Klavier (A helyesen hangolt zongora) c. kétkötetes művéből. Mindkét kötetben 24—24 darab van, amelyeket a nagy mester úgy állított össze, hogy kétszer is végigment minden dúr- és moll-hangsoron.

A kis Liszt első zeneszerzői próbálkozásai között is találunk olyan etűdsorozatot, amelynek Bach említett műve a példaképe. Ő is 48 etűdöt tervez, és 16 éves korában el is jut az első negyedrészig. Ekkor ezt kinyomatja (Opus 1.), de folytatása már elmarad. Helyette ezeket tökéletesíti, javítgatja, sőt, címekkel látja el, mint pl. Tájékpé, Lidércfény, Emlékezés, Esti harmóniák... Az új sorozatnak véglegesen a Transzcendens etűdök (rendkívüli, emberfeletti nehézségű) címet adja.

Liszt zeneszerzői tevékenységében jelentős szerepe van az orgonának. Eredeti orgonaművei mellett több darabját át is írja orgonára, illetve harmóniumra.

Érdekes kísérlete egy kombinált billentyűs hangszer összeállítására, melyen egyaránt lehet zongoradarabokat és harmóniumra szánt műveket megszólaltatni. Egy francia orgonaépítő műhelyben el is készül az ötletes hangszer, mely az Altenburg zenetermébe kerül, ma a budapesti Zeneművészeti Főiskola Liszt Múzeumában látható.

Kép: Fogadótábla a régi
Zeneakadémián, 1881

Zene: Hungária (szimfonikus
költemény-részlet)

Liszt Ferenc magyar barátainak gondja volt arra, hogy olyan feladatkört találjanak számára, amely méltó művészi rangjához, s egyben a hazai zeneművészet fellendítését is szolgálja.

Ilyen a Zeneakadémia felállítása Budapesten. Addig is, amíg ennek a megszervezéséhez hozzá lehet kezdeni, Andrássy Gyula miniszterelnök javaslatára a király Lisztet magyar királyi tanácsossá nevezi ki. Ezzel a címmel évi négyezer forint tiszteletdíj jár, Liszt így állandó lakást tart fenn Pesten 1871-től (ma Münnich Ferenc utca 23.).

Nagy gondossággal hozzá is fog a Zeneakadémia megszervezéséhez. Ez a munka sok személyi és anyagi problémát okoz, de 1875-től megnyitja kapuit az intézmény a Hal tér (ma Irányi u. 4. helyén), majd 1879-től a Sugár út 67. (ma Népköztársaság útja 67. sz.) számú épületben, Liszt Ferenc elnökgazgató irányításával. Tanévenként egy negyedéven át foglalkozik itt a legkiválóbb művészelöltekkel. Lakásajtaján tábla hirdeti fogadóóráit.

Az épület bejárata a Vörösmarty u. 35. (a Képzőművészeti Főiskola és az Állami Bábszínház tőszomszédságában). A tantermeken kívül hangversenycélokra alkalmas kamaraterme is van orgonával. Ma Liszt-tábla emlékeztet a nagymúltú műemlékre, melynek falai között tanult Dohnányi, Bartók, Kodály, Weiner és a magyar zeneművészet sok más büszkesége.

A Zeneakadémia 1907-ig itt működött, azóta a Liszt Ferenc tér 8. szám alatt emelt szecessziós stílusú palota az otthona. Homlokzatán Strobl Alajos Liszt-szobra látható.

Kép: Az idős Liszt (1881)
Franz von Lenbach (1836—1904)
festménye

Zene: Les Préludes
(részlet)

Liszt Ferenc 75 éves korában már törődött, beteg aggastyán. Alig lát, szív-működése sincs már rendben. De még mindig hatalmas lelki energia feszül benne: fél esztendő alatt valósággal végighajszolja magát egykori sikereinek színhelyén: Rómából Pestre, majd Párizsba utazik. Itt az Esztergomi mise diadalmos sikert arat, ezután Londonban ünneplik a Szent Erzsébet legenda előadásain. Antwerpenből tér vissza Weimarba, ahol utoljára foglalkozik tanítványjaival. Meglátogatja még Luxemburgban barátját, Munkácsy Mihályt is. Július végén Cosima lányához utazik Bayreuthba, ahol rövid, néhány napos szenvedés után meghal. Tüdőgyulladás végez vele 1886. július 31-én. Bayreuth város köztemetőjében nyugszik, hamvai fölött sírkápolna emelkedik, ezt unokája, Wagner Siegfried tervezte és építtette.

Lenbach az öreg Lisztről lélekelató arcképet fest, akinek kemény határozottság sugárzik szemeiből, s a külső nyugalom mögött elevenesség vibrál.

Liszt alkotóművészete új szakasz a zene történetében. Tudatosan alkalmaz elsőként olyan harmóniai, melódiai és formai újításokat, melyekkel bőven találkozunk századunk zenéjében is.

Bartók Béla szerint Liszt „annyi sok újszerű lehetőséget pendített meg műveiben anélkül, hogy ezeket saját maga a végsőkig kimerítette volna, hogy hasonlíthatatlanul nagyobb ösztönzést kaphattunk tőle, mint Wagnertől”.

Az ifjú Liszt költő barátja, Lamartine méltóságteljes sorai elevenednek meg a zene magasztos hangjaiban, a Les Préludes — Előjátékok című szimfonikus költeményében:

„Földi életünk nem egyéb, mint halálunk előjátéka . . .”

Tartalomjegyzék

Bevezetés	3. o.
Liszt Ferenc 50 éves művészi jubileuma	4. o.
A doborjáni szülőház	5. o.
Liszt Ferenc szülei	6. o.
A 11 éves csodagyermek	7. o.
Liszt Párizsban	8. o.
Az ifjú Liszt	9. o.
Berlioz	10. o.
Paganini	11. o.
Chopin	12. o.
Lamennais abbé	13. o.
Victor Hugo	14. o.
Marie	15. o.
Liszt Svájcban	16. o.
Liszt és Marie Itáliában	17. o.
Liszt Bécsben és Pesten	18. o.
Liszt levele 1846-ból	19. o.
Liszt koncertjei Magyarországon	20. o.
A virtuóz pálya lezárul	21. o.
A weimari karmester	22. o.
Liszt és a magyar szabadságharc	23. o.
Wagner	24. o.
Az esztergomi mise	25. o.
Búcsú Weimartól	26. o.
A sorsterhes évtized	27. o.
Liszt abbé	28. o.
Magyar Királydal	29. o.
A Villa d'Este szökőkútjai	30. o.
A B-A-C-H prelúdium és fúga	31. o.
A régi Zeneakadémia	32. o.
Az idős Liszt	33. o.

LISZT FERENC

(1811. október 22. Doborján —
— 1886. július 31. Bayreuth)

néhány jelentős kortársának adata

Rövidítés: L. = Liszt Ferenc

ÁBRÁNYI Kornél, id. (1822—1903),
zenei író és kritikus
d'AGOULT, Marie (1805—1876), L.
első élettársa
AUGUSZ Antal báró (1807—1878), L.
leghívebb magyar barátja
BERLIOZ, Hector (1803—1869)
BORODIN, Alekszandr Porfirjevics
(1833—1887)
BÜLOW, Hans von (1830—1894),
zongoraművész, karmester
CHOPIN, Fryderyk (1810—1849)
CORNELIUS, Peter (1824—1874), L.
tanítványa, zeneszerző
CZERNY, Carl (1791—1857)
ERKEL Ferenc (1810—1893)
FESTETICS Leo gróf (1800—1884), a
Nemzeti Színház igazgatója
GLINKA, Mihail Ivanovics (1804—
1857)
GÖLLERICH, August (1859—1923),
L. tanítványa, zenei író
HAYNALD Lajos (1816—1891) bíbo-
ros, L. barátja
HEINE, Heinrich (1797—1856)
HOHENLOHE, Gustav von (1823—
1869), bíboros
HOHENLOHE, Marie von (1837—
1918), Carolyne Sayn-Wittgenstein
leánya
HUBER Károly (1828—1885), kar-
nagy, hegedűművész, Hubay Jenő
apja
HUGO, Victor (1802—1885)
LA MARA (sz. Marie LIPSIUS,
1837—1927), L. leveleinek közre-
adója
LAMENNAIS, Félicité de (1782—
1854), abbé, teológus, író
LISZT Anna (sz. Lager, 1788—1866),
L. édesanyja

LISZT Ádám (1776—1827), L. édes-
apja
LISZT Blandine (1835—1864), L. idő-
sebbik leánya
LISZT Cosima (1837—1930), L. fiata-
labbik leánya, Bülow, majd Wag-
ner felesége
LISZT Daniel (1839—1859), L. egyet-
len fia
MENTER, Sophie (1848—1918), L. ta-
nítványa
MIHALOVICH Ödön (1842—1929),
zeneszerző
MOSONYI Mihály (1815—1870), író,
zeneszerző
MUNKÁCSY Mihály (1844—1900)
PAGANINI, Niccolo (1782—1840)
RAMANN, Lina (1833—1912), L. élet-
rajzírója
REMÉNYI Ede (1828—1898), hege-
dűművész
RICHTER János (1843—1916), kar-
nagy
ROSSINI, Gioacchino (1792—1868)
SAINT-SIMON, Henri Claude
(1760—1825), filozófus
SAND, George (1804—1876) író
SAYN-WITTTGENSTEIN, Carolyne
(1819—1887), L. második élettársa
SCHUMANN, Robert (1810—1856),
felesége: Clara WIECK (1819—
1896)
SGAMBATI, Giovanni (1841—1914),
L. tanítványa
SMETANA, Bedřich (1824—1884)
STRADAL, August (1860—1930), L.
tanítványa
SZEROV, Alekszandr Nikolajevics
(1820—1871), zenei író, L. barátja
SZÉCHENYI István gróf (1791—1860)
SZÉCHENYI Imre gróf (1825—1898),
művészetpártoló, L. barátja
SZTASZOV, Vlagyimir Vaszilijevics
(1824—1906), zenei író
THALBERG, Sigismund (1812—1871),
zongoraművész
THOMÁN István (1862—1940), L. ta-
nítványa, Bartók tanára
VÖRÖSMARTY Mihály (1800—1855)
WAGNER, Richard (1813—1883)
ZICHY Géza (1849—1924), L. félkarú
tanítványa és barátja
ZICHY Mihály (1827—1906), festő-
művész